

500-VUOTIAAN KIRJAN PITKÄ TIE JYVASKYLÄÄN

Jyväskylässä 2.5. - 10.7. järjestettävän KIRJA KESKELLÄ SUOMEA -näytelyn keskeisimpänä ja mielenkiintoisimpana esineenä on itse juhlinnan kohde, ensimmäinen Suomea varten painettu kirja eli Missale Aboense alkuperäisenä pergamenttilaitoksena. Se on latinankielinen, mutta eittämättä kuitenkin suomalainen kirja sekä käyttätarkoitukseltaan että osittain myös sisällöltään. Teoksen historia ja sen tie Jyväskylään on pitkä ja mielenkiintoinen.

Kirjapainotaitohan syntyi 1400-luvun puolen välin tienoilla Saksassa ja levisi nopeasti eri puolille Eurooppaa. Näitä kirjapainotaidon syntyvuosisadalla ilmestyneitä kirjoja nimitetään inkunaabeleiksi (kehtopainoksiksi). Ne ovat monessa mielessä kirjapainotaidon mestarinäytteitä ja muistuttivat aikaisemmin lähinnä luostareissa käsin jäljennettyjä kirjoja. Myös Turun hiippakunnassa ruvettiin jo varsin varhain suunnittelemaan oman messukirjan painattamista. Suomessa kirkollisella liturgialla oli keskiajan lopulla vahvasti dominikaaninen pohja. Siihen vaikutti ennen kaikkea suomalaisten opinkäynti Euroopan dominikaanikeskuksissa. Tästä perinteestä oli hiippakunnalle arvaamaton taloudellinen hyöty kallista messukirjaa painettaessa. Nyt voitiin yleiseurooppalaisesta missalesta ottaa Suomea varten varianttilaitos, johon oli tehty korjauksia ja sovellutuksia Turun hiippakuntaa varten.

Missale Aboense painettiin v. 1488 Lyypekissä piispa Konrad Bitzin ja tuomiorovasti Maunu Särkilahden toimesta Bartholomeus Ghotanin kirjapainossa. Ghotan oli tunnettu saksalainen kirjanpainaja tuohon aikaan. Tämä teos on saanut kunnian aloittaa suomalaisen painetun kirjan historian. Se on nimensä mukaan messukirja, joka sisältää jumalanpalveluksessa käytettyjä messuja ja rukouksia. Alussa on Turun piispan esipuhe ja siihen liittyvä painokuva, missä on tuomiokirkkoa vertauskuvallisesti esittävä Pyhän Henrikin kuva jaloissaan paljaspäinen Lalli ja sivuillaan piispa Konrad Bitz sekä tuomiorovasti Maunu Särkilähti. Edelleen teoksessa on Suomen oloihin sovitettu

pyhimyskalenteri ja loppupuolella turkulaisia, dominikaaniseen liturgiaan kuulumattomia messutekstejä. Missalen varsinainen teksti on painettu mustalla värillä, rubriikit punaisella. Teokselle ominaisia ovat runsaat initiaalit eli koristellut alkukirjaimet, jotka on tehty käsin. Missalea painettiin sekä kalliimpina pergamenttisina että halvempina paperikappaleina. Painoksesta ei ole tarkkaa tietoa, mutta se lienee ollut muutamia satoja, koska sitä levitettiin seurakuntakirkkoihinkin. Teoksessa on 266 upeata foliokokoista lehteä eli yli 500 sivua painettuna kaunein goottilaisin kirjaimin. Se on kirjapainotaidon syntyvuosisadan loistava muistomerkki suomalaisten kirjojen joukossa, ainoa suomalaisen kirjallisuuden inkunaabeli eli ennen vuotta 1501 painettu kirja.

Suomen keskiaikainen kirjallisuus hävisi uskonpuhdistuksen aikana lähes kokonaan. Varsinkin paksu pergamentti mutta myöskin paperi oli hyödyllistä moneen eri tarkoitukseen. Osa kirjallisuudesta säilyi ikäänkuin vahingossa, kun kuninkaan voudit käyttivät etenkin pergamenttilehtiä tilikirjojensa kansitäytteiksi. Kansista saatiin myöhemmin koottua kokonaisia kirjoja, niiden joukossa Missale Aboense. Osa lehdistä on tulossa ja savussa mustuneita. Voutien tilikirjoja ilmeisesti vaurioitui Tukholman kuninkaanlinnan palossa 1600-luvun lopussa. Valtionarkisto oli nimittäin sijoitettuna sinne. Pergamenttimissalea on säilynyt neljä kappaletta, paperisia 15.

Neljästä säilyneestä pergamenttikappaleesta ainoa alkuperäissidoksessa oleva, tosin sekin vaillinainen, on Kööpenhaminan kuninkaallisessa kirjastossa. Se on alkuaan kuulunut Halikon seurakunnalle, josta juutit keskiajan lopussa ilmeisesti ryöstösaaliina veivät sen Tanskaan. Yksi voudin tilikirjojen kansitäytteistä koottu kappale on Tukholman kuninkaallisessa kirjastossa. Suomessa on kaksi pergamenttimissalea, toinen Helsingin yliopiston kirjastossa ja toinen Jyväskylän yliopiston kirjastossa. Jyväskylään Missale Aboense saatiin 1930-luvulla, kun Helsingin yliopiston kirjasto lähetti silloisen Kasvatusopillisen korkeakoulun kirjastoon säilytettäväksi toisen hallussaan olevista pergamenttikappaleista. Toimenpiteen takana lienee ollut ajatus, ettei kahta tällaista harvinaisuutta säilytettäisi samassa paikassa. Ja Jyväskylä sijoituspaikkana oli ihanteellinen: se

oli ainoa sisämaassa oleva kaupunki, jossa tuolloin oli suuri teellinen kirjasto, siis sovelias säilytyspaikka tällaiselle kansalliselle aarteelle. Jyväskylässä oleva missale on kuten kaikki muutkin säilyneet kappaleet hieman vaillinainen. Se sisältää 249 lehteä. Valitettavasti siitä puuttuvat eräät kauneimmat sivut, mm. edellä mainittu kuvitettu alkusivu. Vuonna 1974 Jyväskylän yliopiston uudisrakennuksen vihkiäisjuhlassa Missale Aboense lahjoituskirjalla luovutettiin Jyväskylän yliopiston kirjaston omaisuudeksi.